

А.Исимова¹

¹ «Ө.А.Байқоңыров атындағы Жезқазған университеті» АҚ

БІЛІМ АЛУШЫЛАР КҮЙЗЕЛІСІ МЕН АКАДЕМИЯЛЫҚ ЖЕТІСТІКТЕРІ АРАСЫНДАҒЫ БАЙЛАНЫСҚА ӨЗІН-ӨЗІ БАҒАЛАУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЫҚПАЛЫ

Аңдатпа.

Аталмыш зерттеуде білім алушылар күйзелісі мен академиялық үлгерімдері арасындағы қатынасқа өзін-өзі бағалаудың ықпалы қарастырылған. Зерттеу жұмысына кездейсоқтық тәсілмен жоғары оқу орнының білім алушылары ерікті түрде қатысты. Күйзелісті қабылдау, өзін-өзі бағалау мен академиялық жетістіктерін бағалаған өлшемдердің осы зерттеу жұмысындағы сенімділік дәрежесі .70 және одан жоғары коэффициентке тең. Пирсонның r корреляциясы өлшемі арқылы өзін-өзі бағалау мен оқу үлгерімдері арасындағы байланыстар анықталып, оның нәтижесі бойынша оң r корреляция деңгейі білім алушылардың өзін-өзі бағалауының академиялық үлгерімдеріне тікелей маңызды ықпалын көрсетеді. Сондай-ақ, академиялық өзін-өзі бағалаудың жыныстық ерекшеліктері туралы болжам сыналып, ондағы алынған мәлімет бойынша білім алушылардың өзін-өзі түсінуінің академиялық үлгерімдеріне әсері жыныстық ерекшеліктерге тәуелді емес. Білім алушылар күйзелісі мен академиялық жетістіктері арасындағы қатынаста өзін-өзі бағалаудың рөлі регрессия теңдеуінде де сыналып, алынған нәтиже бойынша өзін-өзі бағалау енгізілген модельде білім алушылардың күйзелісті қабылдауының олардың академиялық үлгерімдеріне кері әсері маңызды емес. Бұл көрсеткіш жоғары оқу орнындағы академиялық үлгерімді жоғарылату үшін, білім алушылардың тұлғалық дамуы мен күйзелістің алдын алу мен деңгейін төмендету стратегиялары бойынша тәрбиелік және психологиялық бағыттардағы шаралар мазмұнына екіпін берілуінің маңыздылығын көрсетеді.

Кілтті сөздер: күйзелісті қабылдау, өзін-өзі бағалау, академиялық жетістік, білім алушылар.

А.Исимова¹

¹АО «Жезказганский университет имени О.А.Байконурова»

ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ ВЛИЯНИЕ САМООЦЕНКОЙ НА ВЗАИМОСВЯЗЬ МЕЖДУ СТРЕССАМИ ОБУЧАЮЩЕГОСЯ И АКАДЕМИЧЕСКОЙ УСПЕВАЕМОСТИ

Аннотация

В данном исследовании рассматривается влияние самооценки на взаимосвязь между стрессом и академической успеваемостью обучающихся. Обучающиеся отобранным случайным образом, участвуют в научно-исследовательской работе на добровольной основе. В исследовательской работе случайно приняли обучающиеся вуза на добровольной основе. Степень достоверности в данной исследовательской работе критериев, оценивающих восприятие стресса, самооценку и академические успеваемости равен коэффициенту .70 и выше. Корреляция между самооценкой и успеваемостью была определена с помощью r корреляционного анализа Пирсона, и в результате положительной уровень r корреляции указывает на прямое значительное влияние самооценки студента на их академические достижения. Гипотеза о гендерных особенностях академической самооценки также была проверена, и согласно результатам, влияние самооценки обучающихся на успеваемость не зависит от половых особенностей. Влияние самооценки

обучающегося на их академические достижения также проверялось с помощью линейного регрессионного анализа, в модели, в которой была введена самооценка, и согласно результату, воспринимаемый обучающимися стресс не оказывает важное влияние на их академическую успеваемость. Данный показатель показывает важность акцентирования на содержании мероприятий воспитательно-психологического направления с целью повышения успеваемости в вузе, личностного развития обучающихся и стратегии профилактики и снижения уровня стресса.

Ключевое слово: восприятие стресса, самооценка, академическая успеваемость, обучающихся.

*A.Issimova*¹

¹*JSC «Zhezkazgan University named after O.A.Baikonurov»*

PSYCHOLOGICAL INFLUENCE OF SELF-ESTEEM ON THE RELATIONSHIP BETWEEN STUDENT STRESS AND ACADEMIC PERFORMANCE

Abstract

This study examines the influence of self-concept on the relationship between stress and academic achievement of students. Students of the randomly selected in research work on a voluntary basis. The degree of reliability in this research paper of criteria evaluating stress perception self-concept and academic achievement is equal to the coefficient .70 and above. The correlation between self-concept and academic achievement was determined using the Pearson *r*-correlation analysis, and as a result, the positive level of *r* correlation indicates that a direct significant influence of a student's self-concept on academic achievement. The hypothesis about the gender characteristics of perceived stress was also tested, and according to the results, the influence of student's self-concept on academic performance does depend on gender characteristics. The effect of student's self-concept on their academic achievement is also tested in a linear regression analysis, in a model in which self-concept was introduced, and according to the result, students' perceived stress has not an important impact on their academic achievement. This indicator shows the importance of focusing on the content of educational and psychological activities in order to improve academic performance at the university, personal development of students and strategies for prevention and reduction of stress levels.

Key words: perceived stress, self-concept, academic achievement, student

Академиялық үлгерімді жақсарту жоғары оқу орындарының басты сұрағы. Зерттеулер білім алушылардың академиялық үлгеріміне позитивті және негативті ықпал ететін факторлардың барлығын алға тартады. Мысалы, мотивация [1], өзін-өзі бағалау [2,3,4], академиялық қызығушылық [5], әлеуметтік қолдау [6], күйзелістің деңгейі [7] т.б. Күйзеліс академиялық жетістіктерге маңызды ықпал ететін фактор болса да, зерттеулер күйзеліске қарсы тұра алу яғни, күйзеліс деңгейінің төмен болуы білім алушылардың оқудағы өнімділігіне тікелей әсер етіндігін анықтады [8]. Академиялық өзін-өзі түсінуі – академиялық үлгерімге маңызды ықпал ететін факторлардың бірі [2]. М.Аjmalа М.Rafique зерттеу нәтижелері академиялық өзін-өзі түсіну мен білім алушының академиялық жетістіктері арасындағы тікелей байланыстың барлығын анықтады [3]. Академиялық өзін-өзі бағалау дегеніміз – білім алушының білім беру қабілеті мен потенциалы туралы өзін-өзі бағалауы [9]. W.Reynold бойынша академиялық өзін-өзі түсіну жеке тұлғаның оқудағы қабілеті мен құзырлылық деңгейін қабылдау[10].

Академиялық өзін-өзі бағалау, өзін-өзі түсіну тұлғаның оқудағы жетістіктеріне, ондағы академиялық күйзелістің кері әсерін төмендетудей маңызды айнымалы шама ретінде, сондай-ақ, мотивация, денсаулық және көңіл-күй арқылы әсер етеді.

Е.Skaalvik and S.Skaalvik білім алушыларды академиялық жетістікке жетуіне маңызды ықпал ететінін анықтаса [11], Y.Olatunde және K.Barker және оның әріптестері жүргізген

зерттеулер өзін-өзі бағалау мен академиялық табыс арасында маңызды оң қатынастың барлығын алға тартады [12, 13].

Осы тұрғыда қызық дерек бар. M.Matuvo жүргізген зерттеу тұжырымасы академиялық өзін-өзі бағалауға жыныс және жасалған жағдай да әсер ететіні туралы концептуалды негізді ұсынады [14].

Жоғарыдағы аталғандардан келіп шығып, мынадай зерттеу гипотезасы шығады: білім алушылардың күйзелісі олардың академиялық жетістіктеріне әсер етуі мүмкін; өзін-өзі бағалау мен академиялық жетістіктер арасында маңызды корреляция болуы мүмкін; академиялық өзін-өзі бағалау білім алушылардың жыныстық ерекшеліктеріне тәуелді болуы мүмкін; өзін-өзі бағалау мен академиялық жетістіктер арасында маңызды байланыс болуы мүмкін; білім алушылардың өзін-өзі бағалауының күйзелістің академиялық жетістікке кері ықпалын төмендетудегі әсері білім алушылардың курсының деңгейіне байланысты болуы мүмкін.

Аталған гипотезаларды тесттен өткізу үшін, күйзелісті қабылдау, академиялық жетістік және академиялық өзін-өзі бағалау өлшемдері қолданылды.

Әдістер мен материалдар

Қатысушылар

Зерттеуге жалпы 194 білім алушы кездейсоқ іріктемелер негізінде қатысты. Олардан бірінші курста 99 (N = 99) орташа жас көрсеткіші 20 жас (17-24 жас) және 2-3 курстардан орташа жас көрсеткіші 23 жас (18-34 жас) ты құраған 95 (N = 95) респондент. Жыныстық ерекшелігі бойынша бірінші топта (N = 99) 52-ер, 47-қыз бала, ал екінші топта (N = 95) 48-ер және 47-қыз бала білім алушылар.

Материалдар

Белгіленген жауаптардың ішінен өзіне жақын жауапты таңдау тәсілімен орындалатын өлшемдер бойынша, зерттеуге қатысушы респонденттерден мәліметтер алынды.

Мұндағы күйзелісті қабылдау және академиялық өзін-өзі бағалау тәуелсіз айнымалы, академиялық жетістік тәуелді айнымалы шама болып табылады.

Күйзеліс

Күйзеліс айнымалысы қабылданатын күйзеліс шкаласы арқылы өлшеніп [15], қатысушылар соңғы айдағы сезімдері мен ойлары бойынша сауалнамаға (мысалы, «сіз күтпеген жерден болған бір нәрсеге қаншалықты жиі ренжідіңіз?», «Сіз қаншалықты жиі істеу керек нәрселерді жеңе алмайтыныңызды байқадыңыз?», «Сіз қиындықтардың соншалықты жоғары болып, оларды жеңе алмайтынын қаншалықты жиі сездіңіз?») өзіне жақын жауаптың бірін белгілеумен жауап берді. Алынған жауаптар 0-ден 4-ке дейінгі ретпен бағаланған, яғни 0-«ешқашан», 1-«ешқашан дерлік», 2-«кейде», 3-«жиі», 4-«өте жиі». Жоғары ұпайлар күйзелістің жоғары деңгейін көрсетеді. Зерттеудегі осы өлшемнің сенімділік деңгейі - .724-ке тең.

Академиялық жетістік

Академиялық жетістіктерді бағалайтын 5 сұрақтан тұратын сауалнама [10], білім алушының академиялық жетістіктерін субъективті бағалауының негізінде анықтайтын өлшем. Алынған жауаптар 1-ден 4-ке дейінгі дейінгі бағаланады, яғни: 1 – "мен мүлде келіспеймін", 2 – "келіспеймін", 3 – "келісемін немесе келіспеймін", 4 – "мен келісемін", 5 – "мен толық келісемін" (1-кесте). Осы өлшемнің зерттеу жұмысындағы сенімділік дәрежесі – .744-ке тең.

Академиялық өзін-өзі бағалау

Академиялық өзін-өзі бағалау өлшемі Reynolds тарапынан ұсынылған болып [16], ол 40 сұрақтан тұрады. Сұрақтарға алынған жауаптар 1ден 4-ке дейінгі бойынша өлшенеді, мұндағы 1 – толық келісемін, 2 – келісемін, 3-келіспеймін, 4-мүлде келіспеймін. Аталмыш өлшемнің осы зерттеу жұмысындағы альфа дәрежесі – .714.

Сауалнамаларды толтыруға 30-35 минут жұмсалады. Алынған мәліметер SPSS бағдарламасы бойынша талданады.

Зерттеу процедурасы

Ғылыми-зерттеу жұмысын жүргізудің этикалық талаптарына сай, алдымен респонденттерден зерттеуге қатысу бойынша келісімдері алынудан басталды. Мұнда алдымен оларға зерттеудің мақсаты мен зерттеу жұмысында сауалнамалардың жүргізілетіндігі туралы мәлімет берілді. Сауалнамаларды толтыру кезінде оның мазмұнында ыңғайсыздық тудыратын сұрақтардың болуы және зерттеуге қатыспау туралы ниеті туындаған жағдайда, одан кез-келген уақытта бас тарта алатындығы ескертілді. Респондент зерттеуге келісімін келісім парағына қол қоюмен белгіледі.

Нәтиже

Білім алушылар күйзелісінің академиялық үлгерімдеріне әсерін анықтауға бағытталған зерттеудегі (N=99) қабылданған күйзеліс деңгейі бойынша орташа балы 6,46 стандартты девиациямен 15,30 болғанын және академиялық жетістіктерінің орташа балы 3,29 стандартты девиациямен 18,45-ке тең екендігін көрсетеді (1-кесте).

1-кесте Айнымалылардың дескриптив статистикасы

Айнымалылар	N	Mean	SD
Күйзеліс	99	1,59	.56
Академиялық жетістік	99	3,48	.72

Mean – шамалардың арифметикалық ортасы

SD – стандарт девиация

Салыстырмалы түрде 2-3 курстардағы (N=95) білім алушылар күйзелісінің академиялық үлгерімдеріне әсерін талдаудың нәтижесіне қарайтын болсақ, күйзелістің білім алушылардың осы санатының да академиялық жетістіктеріне теріс ықпалының барлығын көруге болады (2-кесте).

2-кесте Айнымалылардың дескриптив статистикасы

Айнымалылар	N	Mean	SD
Күйзеліс	95	1,57	.65
Академиялық жетістік	95	3,67	.64

Mean – шамалардың арифметикалық ортасы

SD – стандарт девиация

Күйзелістің деңгейі бойынша, 1 курс білім алушыларының (N=99) 36-сы күйзелістің жоғары деңгейі (2,6%), 61-ы орташа (57,3%) және 2-уі төменгі деңгейде (40,1%) болса, 2-3 курс білім алушыларында (N=95) бұл көрсеткіш айырмашылыққа ие, яғни, 38-і – жоғары деңгей (40%), 53-і орташа деңгей (55,7%) және 4-уі төменгі деңгей (4,2%).

Күйзеліс пен оқу жетістіктері арасындағы байланыс Пирсонның r корреляциясы өлшемімен анықталып, оның нәтижесі 1-курс білім алушыларында айнымалылардың арасында корреляциялық байланыстың болмауын көрсетсе, 2-3 курстардағы анықталған маңызды қатынас корреляциялық матрицада бейнеленген (3-кесте):

3-кесте Айнымалылар арасындағы байланысты көрсететін корреляциялық матрица

		Академиялық үлгерім
Күйзелісті қабылдау	Пирсон корреляция	-.38**
	Маңыздылығы(2-жақты)	.000
	N	95

** . Корреляцияның маңыздылығы 0.01(2-жақты)

Кестедегі айнымалылардың корреляциялық коэффициенттері қабылдаған күйзелістері мен академиялық үлгерімдері арасында орташа деңгейдегі теріс корреляцияның барлығын көрсетеді ($r=-.38$, $n=95$, $p=.000$). Теріс r корреляция деңгейінде күйзелістің деңгейі неғұрлым жоғарылаған сайын, оқу үлгерімінің деңгейі төмендейді, керісінше, күйзелістің деңгейі төмендегенде, білім алушылардың академиялық үлгерім көрсеткіштері арта түседі.

Кей зерттеулерде, күйзелісті қабылдаудың деңгейі жыныстық ерекшеліктерге байланысты екендігі анықталған. Осы зерттеудегі бірінші курс ер білім алушылардың

күйзелісі ($M=1,55$, $SD=0,52$) мен қыз балалардың ($M=1,64$, $SD=0,61$) күйзелісті қабылдау көрсеткіштерінде айтарлықтай айырмашылық байқалған жоқ, күйзелісті қабылдау коэффициенті: $t(96)=-.783$, $p=.436$ -ке тең. Керісінше, 2-3 курс ер балалар ($M=1,40$, $SD=0,65$) мен қыз бала ($M=1,73$, $SD=0,61$) білім алушылардың күйзелісті қабылдауы жыныстық ерекшеліктеріне байланысты екендігі анықталды: $t(93)=-2.50$, $p=.014$.

Қарапайым сызықтық регрессия теңдеуі білім алушылардың күйзелісті жағдайында, академиялық жетістіктерін болжау үшін есептелді, оның нәтижесі бойынша бірінші курс тобында ($N=99$) $\beta = -.18$, $t(96) = -.187$, $p < .005$ -ға тең, ($F(1, 96)=-.1,87$, $p < .05$, $R^2 = .035$). Екінші және үшінші курстық топта ($N=95$) $\beta = -.380$, $t(93) = 26,48$, $p < .001$ болып, маңызды регрессия теңдеуі анықталды ($F(1, 93)=15,72$, $p < .001$, $R^2 = .145$).

Сенімділік деңгейі 95% және альфа деңгейі 0.05 бойынша алынған p нәтиже бойынша, білім алушылардың күйзелісінің олардың академиялық үлгерімдеріне ықпалын көруге болады.

Өзі-өзі бағалау мен академиялық жетістік арасында маңызды байланыс (**корреляцияның маңыздылығы 0.01(2-жақты) ($r=.47$, $n=99$, $p < .001$), ($r=.47$, $n=95$, $p < .001$)) болғандықтан, өзін-өзі бағалау күйзелістің академиялық жетістікке негативті ықпалын төмендетуші айнымалы ретінде сыналып, модельге енгізілгенде, екінші және үшінші курс білім алушылар күйзеліс академиялық жетістіктерге маңызды әсер етпейтіндігі анықталды ($\beta = -.294$, $t(91) = -.273$, $p > .001$).

Талдау

Корреляциялық талдау нәтижесі университет білім алушыларының күйзелісі мен академиялық жетістіктері арасында теріс байланыстың барлығын анықтады, яғни күйзелістің деңгейі төмендеген сайын, оқу үлгерімдерінің жоғарылайтынын көрсетеді. Бұл осыған дейін жүргізілген зерттеулердегі тұжырымдайды нақтылайды [17,18].

Ал, өзін-өзі бағалау мен академиялық жетістіктер арасында оң байланыстың барлығын көрсеткен коэффициенттер, білім алушылардың өзін-өзі түсінуі неғұрлым жақсы болса, академиялық жетістіктері жоғары болатынын аңғартады. Бұл өзін-өзі түсіну мен академиялық жетістіктер арасында оң және маңызды күшті байланыс бар екенін анықтаған Y.Олатунде және T.Sikhwaridің тұжырымдарына сәйкес келеді [12,19].

Күйзеліс пен академиялық жетістік арасындағы байланыста білім алушылардың академиялық өзін-өзі бағалауының ықпалы екінші, үшінші курстарда маңызды болып, олардағы өзін-өзі бағалау төмен болмаған жағдайда, күйзеліс оқудағы жетістіктеріне маңызы әсер ете алмайтыны белгілі болды.

Қорытындылай келгенде, академиялық жүйеде білім алушылардың күйзелісі олардың оқу үлгерімдеріне кері әсер ететіні белгілі. Алайда, өзін-өзі бағалау деңгейі қалыпты болған жағдайда, күйзелістің әсері академиялық жетістіктерге маңызды емес. Бұл қорытынды жоғары білім беру жүйесінде білім алушылармен жүргізілетін жұмыс мазмұнында қаперге алынуы маңызды тұжырым.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Mehndroo, M. *Impact of motivation on academic achievement // Elementary education online*, 2020. 19(4), P. 3316-3320
2. Fryer, L. *Predicting self-concept, interest and achievement for first year students: The seeds of lifelong learning // Learning and Individual Differences*, 2015. 38, P. 107-114
3. Ajmal, M., Rafique, M. *Relationship between self-concept and academic achievement of distance learners // Pakistan Journal of distance and online learning*, 2018. 4(2), P. 225-244
4. Asma-Tus-Zahra, Arif, H. & Yousuf, M. *Relationship of academic, physical and social self-concepts of students with their academic achievement // Contemporary Issues in Education Research*, 2010. 3(3), P. 73-78
5. Ekpenyong, E., Edem, A. & Martin, O. *Student's interest in social studies and academic achievement in tertiary institutions in cross River state, Nigeria // European Journal of Training and Development Studies*, 2015. 2(2), P. 35-40

6. Poots, A., & Cassidy, T. *Academic expectation, self-compassion, psychological capital, social support and student wellbeing. International Journal of Educational Research*, 2020. 99, 101506. <https://doi.org/10.1186/s40359-020-00409-1>
7. Chapell, M.S., Blanding, Z.B., Silverstein, M.E., Takahashi, M., Newman, B., Gubi, A. & McCann, N. *Test anxiety and academic performance in undergraduate and graduate students // Journal of Educational Psychology*, 2005. 972, P. 268–274.
8. Struthers C W, Perry, R. P. & Menec V.H. *An examination of the relationship among academic stress, coping, motivation and performance in college // Research in Higher Education*, 2000. 41(5) PP. 581-592
9. Trautwein, U. Ludtke, O. Koller, O. & Baumert, J. *Self-esteem, academic self-concept and achievement. How the learning environment moderates the dynamics of self-concept // Journal of Personality and Social Psychology*, 2006. 90, P. 334-349
10. Reynolds, W.M. *Measurement of academic self-concept in college students // Journal of Personality Assessment*, 1988. 52, P. 223-240
11. Skaalvik, E. Skaalvik, S. *Self-concept and self-efficacy in mathematics: Relation with mathematics motivation and achievement // Journal of Educational Research*, 2009. 3(3), P. 255-278
12. Olatunde, Y. *Student's self-concept and mathematics achievement in some secondary schools in South Western Nigeria // European Journal of Social Sciences*, 2010. 13(1), P. 127-132
13. Barker, K. Dowson, M. & McInery, D. *Effects between motivational goals, academic self-concept and academic achievement: what is causal ordering? // Australian Association for Research in Education, Conference Papers*, 2005. Retrieved from <http://www.aare.edu.au/05pap/abs05.htm>
14. Matuva, M. *Academic self-concept and academic achievement among university students // International Online Journal of Educational Sciences*, 2022.
15. Cohen, S. & Kamarck, T. *A global measure of perceived stress // Journal of Health and Social Behaviour*, 1994. 24(4). P. 385-396.
16. Stadler, M., Kemper, C. & Grief, S. *Assessing subjective university success with the Subjective Academic Scale (SAAS) // The European Educational Researcher*, 2021. 4(1), P. 283-290 <https://doi.org/10.31757/euer.431>
17. Chapell, M. S., Blanding, Z. B., Silverstein, M. E., Takahashi, M., Newman, B., Gubi, A., & McCann, N. *Test anxiety and academic performance in undergraduate and graduate students // Journal of Educational Psychology*, 2005. 972, P.268–274.
18. Hysenbegasi, A., Hass, S. L., & Rowland, C. R. *The impact of depression on the academic productivity of university students // The Journal of Mental Health Policy and Economics*, 2005. 8(3), P.145–151.
19. Sikhwari, T. Maphosa, C. Masehela, L. & Ndebele, C. *Exploring student's views on factors affecting academic performance in a South African University // International Journal of Educational Science*, 2004. 10(3), P. 442-450